

УДК 336.025

В.О. Аніщенко

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ

У статті розглянута сутність системи екологічного оподаткування в Україні. Виконано порівняння видів екологічних податків країн Європейського союзу та екологічних податків в Україні. Зроблений аналіз недоліків та переваг існуючої системи екологічного оподаткування в Україні.

Розкриті концептуальні аспекти та шляхи вдосконалення системи екологічного оподаткування в Україні.

In the article the essence system of ecological taxation in Ukraine. Comparison kinds of ecological taxes in the European Union and ecological taxes in Ukraine. The analysis of the advantages and disadvantages of the existing system of ecological taxation in Ukraine.

The conceptual aspects of perfection of the system of ecological taxation are exposed in Ukraine due to the increase of rate of ecological tax, chart of distributing of receipts, from an ecological tax between the budgets of country of different level, legislative fixing of charges from a money, which was formed due to the receipt of ecological taxes, only on west from the guard of natural environment, introduction ekologo-innovative technologies, measures on providing of ecological safety, and also developments of the system of stimulation of enterprise, which uses natural resources and contaminates an environment, economic activity, which is oriented to the observance of ecological norms, increase of level of economic, ecological and legal education and culture of representatives of management organs, in an area ecology and leaders and personnel of enterprise.

Ключові слова: екологічний податок, система екологічного оподаткування, спеціальний фонд охорони природи, фінансовий інструмент управління в галузі екології, використання природних ресурсів та екологічної безпеки

Key words: ecological tax, system of ecological taxation, special fund of conservancy, financial instrument of management in industry of ecology, use of natural resources and ecological safety

Екологічне оподаткування в Україні є однією зі складових фінансово-економічного механізму управління в галузі природокористування. Розуміння всебічної сутності екологічного оподаткування пов'язано з нагальністю вирішення проблем покращення якості навколишнього природного середовища (НПС), екологізації економіки країни, зміни антропоцентричної концепції розвитку українського суспільства на екоцентричну, що є одним з основних завдань сталого розвитку національної економіки України.

На теперішній час можна виділити цілий ряд еколого-соціальних, економічних та правових чинників, що перешкоджають забезпеченню процесу стійкого розвитку нашої країни, серед яких основними є наступні:

- низький рівень еколого-правової та еколого-податкової свідомості і культури населення, органів управління й суб'єктів господарювання;
- низький відсоток фінансування природоохоронних заходів, екологічних інвестицій в інноваційні технології переозброєння вітчизняного виробництва та культурно-побутового сектору економіки України;
- недосконала система екологічного оподаткування країни;
- відсутність стратегії і тактики збереження природо-ресурсного потенціалу країни для майбутніх поколінь [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню проблем вдосконалення управління в галузі природокористування, охорони природи та забезпечення екологічної безпеки, в тому числі екологічного оподаткування, як сучасного інструменту в галузі управління соціо-еколого-економічними системами, присвячені праці вітчизняних та зарубіжних учених і фахівців, а саме: С.В. Антоненко [2], О.Ф. Балацького [3], О.О. Веклич [4], К.Ф. Гофмана [5], Л.Г. Мельника [6, 7], В.С. Міщенко [8], М.Ф. Реймерса [12], М.А. Хвесика [13] та інших.

Метою дослідження є обґрунтування концептуальних аспектів щодо вдосконалення екологічного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу. В сучасному світі важливе місце у державних програмах більшості країн відводиться вирішенню екологічних проблем за рахунок застосування різних інструментів управління в екологічній сфері. Одним з таких інструментів є екологічне оподаткування діяльності суб'єктів господарювання — підприємств-природокористувачів.

Екологічні податки були запроваджені в світі в 70-х роках минулого століття, як інструмент реалізації еколого-правового принципу «забруднювач платить», і зайняли важливе місце у податкових системах країн Європейського союзу (ЄС) [17].

Механізм формування екологічного податку був запроваджений вченим А.Пігу, який у своїх працях вивчав зовнішні екологічні витрати виробництва, що отримали в теорії економіки природокористування назву «негативного екстернального ефекту». За теорією А.Пігу суспільство змушує підприємство-забруднювача інтерналізувати екологічні витрати шляхом сплати податку за забруднення. «Пігувіанський податок» повинен дорівнювати податку на одиницю здійсненого забруднення, що визначається як величина негативного зовнішнього ефекту, тобто розмір податку повинен точно дорівнювати питомому збитку, а субсидії з боку держави — питомому вигаду. Однак в Україні величина екологічного податку не дорівнює питомому збитку реципієнта викидів, скидів і відходів [1]. В Україні до 2010 року існувала система зборів за користування природними ресурсами та об'єктами і зборів за забруднення складових біосфери: атмосферного повітря, водних об'єктів, ґрунтів, розміщення відходів. Починаючи з 2 грудня 2010 року в Україні почав діяти новий Податковий кодекс, в якому законодавчо запроваджені види екологічних податків [10].

Під час порівняння українського екологічного законодавства з екологічним законодавством європейських країн було виявлено наступне:

- екологічний податок — це податок, базою якого є діяльність, процес або результати провадження діяльності, яка негативно впливає на якісний стан НПС;

- роль екологічного податку полягає у стимулюванні платника (підприємства-природокористувача) до екологоорієнтованої поведінки, забезпечення екологічної рівноваги в соціо-еколого-економічній системі (природа-підприємство-соціум);

- економічна природа екологічного оподаткування обґрунтована з позицій необхідності збереження і зміцнення природоресурсного потенціалу країни, збереження якісного стану природного середовища для майбутніх поколінь, забезпечення певного рівня екологічної безпеки;

- кожна країна ЄС формує власну політику екологічного оподаткування, виходячи з гостроти екологічних проблем, еколого-правової свідомості й культури населення, суб'єктів управління в екологічній сфері, керівників підприємств-природокористувачів та специфіки їх економічної діяльності [14];

- номенклатура екологічних податків в різних країнах ЄС налічує кілька сотень, не існує уніфікації структури і розмірів екологічних податків;

Директорат з податків та митних зборів Європейської комісії виділив сім груп екологічних податків (талб. 1) [16]:

Таблиця 1

Групи екологічних податків країн ЄС

Група екологічного податку	Вид екологічних податків
Енергетичні	Податок на моторне та енергетичне паливо, електроенергію
Транспортні [9]	Податки на пробіг транспортного засобу, щорічний податок з власників транспортних засобів, акцизи при придбанні (покупці) нового транспортного засобу або такого, що був у вжитку
Акустичні	Податок на шумове забруднення
Платежі за використання природних ресурсів (роялті)	Платежі за використання ресурсів атмосферного повітря, водних ресурсів, ґрунтів, інших видів
Платежі за зміни якості довкілля домішками	Податки на викиди речовин, що призводять до глобальних змін (речовини, що руйнують озоновий шар, парникові гази)
Платежі за забруднення довкілля	Податок за емісію забруднюючих речовин у атмосферу (вуглекислий газ, CO ₂ , хлорвуглець, оксиди сірки, нітрогену, свинцю), у водні об'єкти (пестициди, інші хімічні сполуки, що застосовують у сільському господарстві)
Платежі за розміщення відходів	Податки на розміщення у наземному та підземному просторі відходів виробництва, переробка відходів, податки на ряд спеціальних продуктів (поліетиленові пакети та інші види упаковок), батарейки, автомобільні покришки, що не підлягають рециркуванню, мастила

- в Україні не існує певних видів податків і платежів екологічного характеру, а саме [14-17]:

- податок на продукцію, що містить екологічно шкідливі речовини або домішки, такий податок запроваджений у Данії, Норвегії, Швеції, Чехії, Франції, Німеччині, Латвії, Польщі;

- податок на вид пакувального матеріалу (пластик, скло, метал), який запроваджений у Данії, Норвегії, Швеції та Фінляндії;

- податки на збори на авіаперевезення, які запроваджені у Франції та Великобританії;

- збір на захист довкілля, який запроваджений у Великобританії, Німеччині, Швеції.

- проблемним аспектом вітчизняної податкової системи є відсутність пільг щодо сплати екологічного податку для підприємств-природокористувачів, господарська діяльність яких спрямована на збереження, відновлення й охорону довкілля, ефективне, комплексне й раціональне користування природними ресурсами і благами, забезпечення високого рівня екобезпеки;

- досвід країн ЄС доводить, що активне застосування екологічних податків сприяє зниженню загального рівня забруднення НПС, позитивній динаміці об'ємів виробництва нової, екологічно чистої продукції, що укріплює конкурентоспроможність та економічні позиції виробників, а також виступає стимулом для укріплення дбайливого ставлення до довкілля, його компонентів і формування стійкої екокультури як виробників, так і населення;

- суттєвою відмінністю у здійсненні екологічного оподаткування між Україною і країнами ЄС є: низькі ставки оподаткування, незначна участь екологічних податків у формуванні загальних податкових надходжень в нашій країні, структурі відповідних податкових надходжень (природоресурсні платежі в європейських країнах не перевищують 20 % загальної суми екологічних податків [15], тоді як в Україні досягають майже 3/4); різні принципи оподаткування (в Україні об'єктом оподаткування є екодеструктивні емісії та втручання у довкілля, а в країнах ЄС – результати економічної діяльності);

- у загальній сумі податкових та неподаткових надходжень державного бюджету України екологічні податки та платежі і збори, пов'язані з природокористуванням, складають близько 1 %, причому екологічні податки становлять 0,2 % загальних надходжень до бюджету країни [1].

Треба зауважити, що на теперішній час виникла необхідність у покращенні механізму розподілу (перерозподілу) коштів, які формуються за рахунок екологічного оподаткування, в залежності від їх цільового призначення, а саме на фінансування природоохоронних заходів, що задекларовані в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища», Законі України «Основні засади (Стратегія) державної екологічної політики України на період до 2020 року» [11], екологоорієнтованими положеннями інших нормотворчих документів, наприклад, Закону України «Про засади державної регіональної політики», Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020». Екологічний податок повинен витрачатися тільки на природоохоронні заходи. Однак протягом 2014-2015 років юридично в Україні було нівельовано основне призначення екологічного оподаткування. Це відбулося за рахунок перерозподілу екологічного податку по міжбюджетній горизонталі виключно до загального фонду Державного бюджету та місцевих бюджетів країни (0 % надходжень до Спеціального фонду Державного бюджету від екологічного податку, одночасно й 0 % до Державного та місцевих фондів охорони НПС), що призвело до виникнення процесу «знекровлення» по забезпеченню виконання планів і програм щодо здійснення природоохоронних заходів, впровадження екологічних інновацій тощо.

Внаслідок таких міжбюджетних перерозподілів кошти, отримані від сплати екологічного податку, втратили своє подальше цільове екологоконструктивне призначення,

що дало можливість використовувати їх на інші статті витрат, відмінні від природоохоронних, зокрема, заходи з проведення модернізації та ремонту ліфтового господарства, реконструкцію житлових будинків, будівництва мереж зовнішнього освітлення вулиць та інші. Нажаль це свідчить про низьку екологічну свідомість керівних органів влади, про скасування фінансової відповідальності держави й органів місцевого самоврядування всіх рівнів щодо реалізації природоохоронних заходів і екологічних цілей.

З початку 2016 року можна відмітити часткове покращення ситуації процесу перерозподілу коштів від екологічного оподаткування завдяки прийняттю Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо цільового спрямування екологічного податку» (від 24.12.2015 № 918-VIII), а саме спрямування екологічного податку до спеціального, цільового за призначенням, фонду охорони НПС рівня місцевих бюджетів. Однак, проблема забезпечення витрачання коштів від надходження екологічних податків не вирішена й досі. Тому, вважаємо, що основними кроками вирішення проблеми всебічного покращення процесу екологічного оподаткування є наступні:

- закріпити на законодавчому рівні можливість витрачання коштів, що акумулюються від сплати екологічного податку, тільки на природоохоронні заходи; це означає оновлення правових норм чинного законодавства та збалансування їх з бюджетним законодавством;

- законодавчо скасувати ті норми Бюджетного кодексу (пункт 7 статті 90 та 13 статті 91), які дозволяють витрачати місцевим бюджетам надходження від екологічного оподаткування на заходи неприродоохоронного характеру, які безпосередньо не вирішують екологічних проблем державного, регіонального або місцевого рівня.

Висновки. Екологічне оподаткування є важливим фінансовим інструментом управління в галузі екології. В країнах Європейського союзу цей інструмент застосовується з метою підвищення обсягів і рівня природоохоронних витрат, формує джерело їх надходження до спеціальних фондів охорони природи. Україна, яка прагне стати повноправним членом Європейського союзу, повинна виконати дієві кроки щодо формування екологоорієнтованого розвитку. Саме тому вітчизняну систему екологічного оподаткування необхідно трансформувати за рахунок наступних дій:

- вдосконалити чинну законодавчу базу в напрямку збільшення частки екологічних податків у їх загальній сумі та поступово збільшити ставки екологічних податків з поетапним доведенням їх до середньоєвропейського рівня;

- заборонити використання коштів з надходжень екологічних податків за нецільовим призначенням та змінити схеми розподілу між бюджетами різних рівнів, а також сформувати банк концентрації таких коштів для можливості фінансування пріоритетних заходів в галузі охорони довкілля, природокористування та забезпечення рівня екологічної безпеки;

- включити в загальну систему оподаткування в Україні додаткові види екологічних податків (утилізаційних та пов'язаних з підвищеним шумовим впливом);

- повернути екологічний податок за понаднормативні викиди, скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів, використання природних ресурсів, причому сплата такого виду податків повинна відбуватися з чистого прибутку підприємства-природокористувача;

- розробити систему податкових пільг для підприємств-природокористувачів, які використовують еколого-інноваційні технології (ресурсо- та енергозберігаючі, безвідходні,

маловідходні та природоохоронні технології), а також для підприємств, які здійснюють екологічний аудит з подальшими інвестиціями в екологізацію свого виробництва;

- використовувати політику стимулюючих цін та надбавок за екологічно чисту продукцію підприємств;

- підвищити рівень еколого-економічної та еколого-правової освіти та культури представників державних органів управління в галузі екології, керівників та персоналу підприємств-природокористувачів;

- всебічно вивчати досвід екологічного оподаткування країн Європейського союзу та можливості його застосування в практиці екологічного оподаткування в Україні.

1. *Анищенко В.А.* Экономическая и социальная сущность экологического налогообложения в Украине / В.А. Анищенко // International Scientific Conference Formation of Modern Economic Area: Benefits, Risks, Implementation Mechanisms: Conference Proceeding, April 29, 2016. Riga: Baltija Publishing. – P. 184-187;
2. *Антоненко С.В.* Экологический аспект в налогообложении европейских стран / С.В. Антоненко // Управління розвитком. – 2010. – № 4 (80). – С.176 – 178.
3. Антология экономики чистой среды / *О. Ф. Балацкий*. – Сумы : Университетская книга, 2007. – 272 с.;
4. *Веклич О.А.* Нынешняя модель финансово-бюджетной децентрализации экологического налогообложения как институциональный фактор усиления экологических вызовов / О.А. Веклич. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://komekolog.rada.gov.ua/komekolog/control/uk/publish/article?art_id=58930&cat_id=45228;
5. *Гофман К.Г.* Экономика природопользования (задачи новой науки) /К.Г.Гофман, М.Я.Лемешев, Реймерс Н.Ф.//Наука и жизнь.-№ 6.-1974;
6. *Мельник Л.Г.* Основи стійкого розвитку: навч. посібник для післядипломної освіти. –Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 388 с.;
7. *Мельник Л.Г.* Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористуванням. Навч. Посіб. –К.: Кондор, 2011. – 759 с.;
8. *Мищенко В.С.* Дієвість економічних підойм екологічної політики (чи «забруднювач платить?») / В.С. Мищенко // Економіка України .- 2002.- № 7. – С. 62-69;
9. Податок з власників транспортних засобів. Світовий досвід. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.autoinvestor.org/.../746-podatok-z-vlasnikiv-transportnih-zasobivsvitoviy-dosvid>;
10. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17>;
11. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. - Закон України від 21. 12. 2010 №2818-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>;
12. *Реймерс Н.Ф.* Природопользование. /Н.Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.;
13. *Хвесик М. А.* Економіко-правове регулювання природокористування / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. - К. : Кондор, 2004. - 524 с.;
14. Экологические налоги [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://rusfinans.com/osobennosti-nalogooblojeniya-v-stranah-evropeiskogo-soyza/ekologicheskienalogi.php>;
15. Eurostat [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details_16;
16. Веб-сайт European Commission [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://ec.europa.eu/archives/index_en.htm_17;
17. European Environment Agency [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://www.eea.europa.eu>.